

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ECONOMICE

Creștere economică, acumulare și dezechilibre în România perioadei comuniste

Aurel Iancu, Florin Marius Pavelescu

București
2018

ISSN: 2285 – 7036 INCE – CIDE,
București, Calea 13 Septembrie, Nr.13, Sector 5

CUPRINS

1. Introducere	3
2. Impunerea unor ritmuri înalte de creștere economică	4
3. Câteva precizări de principiu.....	6
4. Mobilizarea forței de muncă și schimbări în structura acesteia	7
5. Politica de acumulare și de investiții în sprijinul ritmurilor înalte de creștere.....	9
6. Schimbări în structura de ramură și problema resurselor	11
7. Relațiile economice internaționale	13
8. Epuizarea capacității de dezvoltare a sistemului economic de comandă	15
9. Concluzii	18
Bibliografie	18

CREȘTERE ECONOMICĂ, ACUMULARE ȘI DEZECHILIBRE ÎN ROMÂNIA PERIOADEI COMUNISTE¹

AUREL IANCU^{*}, FLORIN MARIUS PAVELESCU^{**}

Abstract: *This paper deals with main economic results of the Romanian centralized planification and the dictatorial policy applied in Romania during the 1948-1989 period. During the first stage known as an extensive development, Romania was industrialized and almost the whole economic branches were modernized by a huge resource mobilization. By focussing on high rates of growth, heavy industry priority, very high accumulation rates and rejection of any elementary market mechanism, the socialist economic system was driven to a very deep and irreversible crisis.*

Keywords: *centralized planification, resource mobilization, high accumulation rates, heavy industry, extensive development, crisis of the economic system.*

JEL: *B51; N14*

1. Introducere

Când analizăm formarea economiei socialiste și creșterea economică a României din perioada 1948-1989, trebuie să ne referim, în primul rând, la Conferința Națională a Partidului Comunist Roman (PCR) din octombrie 1945, care a croit drumul urmat de România timp de peste patru decenii. Motivând necesitatea înlăturării ”exploatării capitaliste” conform dogmei marxiste și a dezvoltării economice în ritmuri înalte, Conferința a fixat ca principale obiective crearea sectorului socialist de stat, industrializarea² și electrificarea țării, precum și trecerea la economia planificată socialistă de tip imperativ, conform modelului sovietic.

Sectorul socialist de stat s-a format începând cu etatizarea BNR în decembrie 1946 și a continuat cu naționalizarea întreprinderilor industriale și miniere, de transport, bancare și de asigurări, precum și a bogățiilor subsolului, apelor și pădurilor, în baza noii Constituții adoptate la 13 aprilie 1948, a Hotărârii Plenarei Partidului Muncitoresc Roman (PMR) din 10-11 iunie 1948 și a Legii din 11 iunie 1948, aprobată în regim de urgență de Marea Adunare Națională³. Au mai fost naționalizate Societatea Română de Telefoane și Societatea Română de Radiodifuziune în noiembrie 1948; naționalizarea s-a extins și asupra hotelurilor, unităților comerciale, cinematografele, unităților de sănătate, iar prin Decretul nr 218, naționalizarea s-a extins și asupra unor categorii de locuințe.

¹ Nota: Acest studiu a fost publicat în: *Economia României după Marea Unire*, Volumul I (coordonatori: Iancu A. și Păun N.), paginile 155-175.

^{*} Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei Române.

^{**} Institutul de Economie Națională.

² Problema industrializării și electrificării, relevată în documentele adoptate la respectiva întrunire politică desfășurată în primul an postbelic, când nivelul venitului național reprezenta doar 59% comparativ cu 1938, potrivit datelor publicate în *Anuarul statistic al României* din 1988, nu era nouă în peisajul doctrinar românesc. Necesitatea respectivului proces pentru dezvoltarea economiei și reducerea decalajelor față de statele europene dezvoltate a fost relevată de numeroși teoreticieni din domeniul economic și social, precum și în programele de guvernare ale partidelor democratice în perioada interbelică și în primii ani postbelici. Ceea ce dădea notă distinctivă poziției doctrinare a PCR era faptul că industrializarea era concepută nu numai ca un mijloc de asigurare a unui progres economic în ritm alert, ci și ca un factor esențial pentru instaurarea și consolidarea unui sistem social-politic opus celui al economiei de piață și al democrației parlamentare. Industrializarea reprezenta, în fapt, o cale pentru creșterea numărului și influenței sociale a lucrătorilor manuali salariați (clasa muncitoare), categoria socială pe care marxist-leniniștii o considerau ca fiind singura care putea asigura, pe plan economic, progresul neîntrerupt al unei economii dominate de tehnologiile mecanice, iar pe plan social-politic, consolidarea dictaturii proletariatului.

³ Pregătirile pentru naționalizarea celor 8894 de întreprinderi au început cu un an înainte, când, în iulie 1947, a fost numită și activată Comisia ministerială pentru controlul asupra materiilor prime și desfacerii produselor. În octombrie 1947 a început inventarierea întreprinderilor private din domeniul industriei, comerțului și transporturilor și s-a format Comisia superioară de naționalizare, precum și comisii la nivel județean și colective operative la nivelul întreprinderilor. Toate pregătirile s-au desfășurat în secret, astfel încât, pe 11 iunie 1948, la ora 6 dimineața, autoritățile numite au ocupat birourile directorilor și au interzis sustragerea oricărui act sau document, iar la ora 13, echipele pregătite au preluat conducerea întreprinderilor.

În agricultură, pe lângă legiferarea cotelor obligatorii de produse care trebuiau predate către stat și crearea întreprinderilor agricole de stat, în martie 1949 a fost inițiat procesul de colectivizare a agriculturii prin înființarea gospodăriilor agricole colective, odată cu înăsprirea prigoanei împotriva țăranilor înstăriți (chiaburilor), prin confiscarea averilor, alungarea lor din sate și arestări în numele luptei de clasă, conform politicii oficiale a PMR de orientare marxist-leninistă. Același tratament s-a aplicat și altei categorii sociale deja expropriate de capitalurile fizice și financiare – burghezia. În anul 1959 a fost decretată interzicerea activităților economice organizate pe baze capitaliste, în scopul declarat oficial al ”eliminării exploatării omului de către om”. În primăvara anului 1962, Marea Adunare Națională a proclamat încheierea tranziției la economia socialistă (declarând ”victoria socialismului la orașe și sate”).

În 1948 a fost înființat Comitetul de Stat al Planificării (CSP), instituție-cheie în conducerea planificată a economiei naționale. Odată ce proprietatea socialistă a devenit preponderentă în economie și odată cu înființarea CSP, au fost create condițiile necesare trecerii efective la planificarea de tip imperativ a economiei. Primii pași făcuți în această direcție au constat în elaborarea și punerea în practică a planurilor anuale din 1949 și 1950⁴, după care au urmat planurile cincinale, începând cu perioada 1951-1955⁵. În domeniul energiei electrice a fost elaborat și implementat un plan decenal pentru perioada 1951-1960, care a fost considerat ca parte integrantă a planurilor cincinale 1951-1955 și 1956-1960 și al cărui obiectiv principal l-a constituit electrificarea României, în contextul promovării politicii de industrializare⁶.

2. Impunerea unor ritmuri înalte de creștere economică

În planurile anuale și cincinale, ca și în alte documente oficiale de conducere a economiei de comandă se desprinde fascinația impunerii unor ritmuri înalte de creștere economică a produsului social și a venitului național⁷. În primii doi ani de planificare centralizată, 1949 și 1950, potrivit statisticilor oficiale, cei doi

⁴ Prin intermediul planurilor anuale din 1949 și 1950, a fost coordonată activitatea segmentului economic aflat în proprietatea statului și, implicit, atingerea, în linii generale, a potențialului economic din 1938, considerat ca an de vârf al economiei interbelice românești. Conform datelor statistice oficiale, în 1950, venitul național reprezenta 99,9%, iar produsul social 99,0% în raport cu 1938, ceea ce semnifică sfârșitul perioadei de reconstrucție postbelică. Astfel, în intervalul 1949-1950, a avut loc partea cea mai însemnată a reconstruirii potențialului economic după distrugerile provocate de cel de al Doilea Război Mondial și a urmărilor acestuia, ceea ce a presupus creșterea cu circa 50%, în termeni reali, a celor doi indicatori. Revenirea, în 1950, a nivelului celor doi principali indicatori macroeconomici utilizați în cursul economiei de comandă la niveluri practic egale cu cele din 1938 s-a realizat în contextul expansiunii de amploare a producției din industrie și construcții. Activitatea din agricultură și transporturi-telecomunicații a avut dinamici sensibil mai lente. În 1950, nivelul venitului național creat în agricultură reprezenta 70% în raport cu cel din 1938, iar în transporturi și telecomunicații, 81%. În ceea ce privește produsul social, nivelurile erau de 73% și, respectiv, 79%.

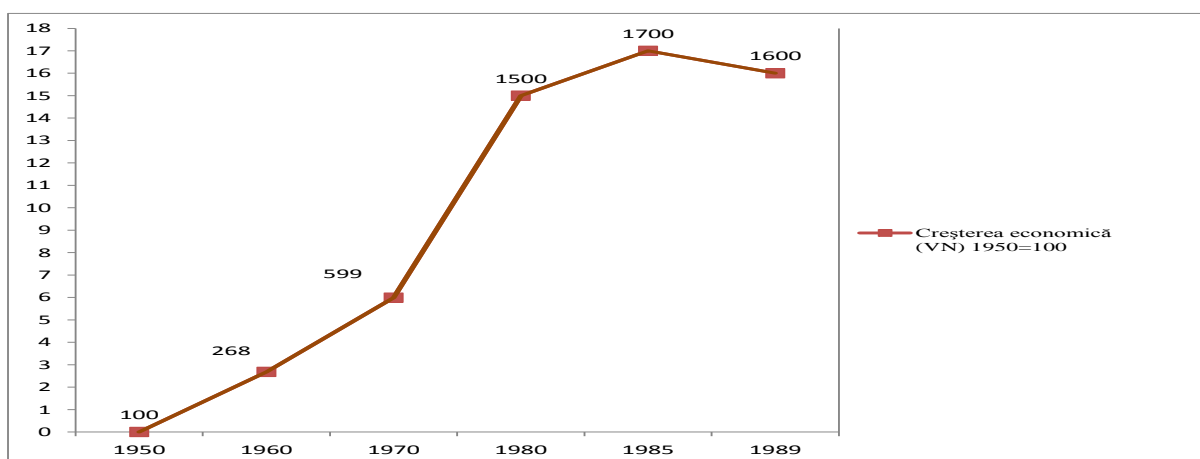
⁵ În perioada 1960-1965 a fost întocmit un plan șesenal, fără ca decidenții politici să ofere o explicație foarte clară a schimbării metodologiei de planificare și fără să se facă o analiză a rezultatelor obținute în atingerea obiectivelor planului cincinal 1956-1960.

⁶ Planul de electrificare a reprezentat o necesitate pentru dezvoltarea economico-socială a României pe termen lung. La sfârșitul anilor 1940, exista un mare decalaj între România și statele dezvoltate în ceea ce privește puterea instalată în centralele electrice și în consumul de energie electrică al populației sau al agenților economici. În fapt, problema dezvoltării sistemului energetic a fost pusă pe agendă din perioada interbelică. De exemplu, D. Leonida a elaborat principiile unui plan de electrificare a României și de extindere a accesului populației la folosirea energiei electrice. De asemenea, o seamă de alți specialiști în domeniu au elaborat proiecte pentru construirea unor hidrocentrale pe diferite cursuri de ape interioare. În perioada anilor 1950, planul de electrificare a folosit multe dintre proiectele pentru construirea de capacități energetice elaborate în deceniile anterioare.

Totodată, a fost construită, într-un timp relativ scurt, infrastructura de transport energetic, exemple în acest sens fiind linia electrică de înaltă tensiune Borzești-Bacău-Roman-Bicaz, în anul 1957, și, respectiv, Focșani-Buzău-Ploiești, în anul 1959. Folosind capacitatea de mobilizare de anvergură a economiei de comandă, competența specialiștilor formați în perioada interbelică, iar în unele cazuri, și munca forțată, s-a reușit să se realizeze obiectivele planului decenal de electrificare 1951-1960 cu un an înainte de termen. Astfel, s-a putut interpreta respectiva situație în mod propagandistic, ca reprezentând una dintre manifestările superiorității economiei socialiste în raport cu economia capitalistă (de piață). Preocuparea pentru construirea de noi capacități energetice a continuat pe tot parcursul existenței economiei de comandă și a fost determinată atât de necesitățile de consum de energie electrică ale unei industrii cu un grad energo-intensiv ridicat, cât și de posibilitatea ocupării unor însemnate efective de salariați într-un domeniu considerat emblematic pentru economia socialistă. De notat că, în construcția multor obiective energetice, au fost ignorate, în multe cazuri, cerințele protecției mediului înconjurător.

⁷ Cei doi indicatori erau calculați în statistica oficială pornind de la concepția marxistă referitoare la munca productivă și munca neproductivă în funcție de ramura în care lucrătorii activau. Astfel, se considerau ca ramuri cu muncă productivă (producătoare de valoare) doar agricultura, industria, construcțiile, transporturile-telecomunicațiile, circulația mărfurilor și turismul. Din acest motiv, era privilegiată susținerea dezvoltării ramurilor considerate ca fiind productive în dauna celor considerate ca fiind neproductive. O seamă de ramuri din domeniul serviciilor (învățământul, sănătatea etc.) nu erau considerate ca ramuri creatoare de valoare și, ca atare, erau adeseori neglijate.

indicatori au cunoscut o creștere de aproximativ 50%. Aceasta a însemnat încheierea, în linii mari, a refacerii economiei după distrugerile și jafurile care au avut loc în timpul și imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, astfel încât, în 1950, nivelurile produsului social și veniturii naționale au ajuns la 99% și, respectiv, la 99,5% din nivelul anului 1938 (considerat anul de vârf al economiei românești interbelice). După refacere, în următoarele opt cincinale ale anilor 1951-1989, economia României a cunoscut o dezvoltare extensivă de mari proporții: creșterea de 19 ori a produsului social și de 16 ori a veniturii naționale, cu ritmuri medii anuale calculate pe întreaga perioadă, respectiv, de 7,6% și 7,4% (fig. 1).

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1990, p. 236.

Fig. 1. Evoluția veniturii naționale al României în perioada 1950-1989; 1950 = 100.

Ramurile economice care au cunoscut ritmuri de creștere mai înalte în perioada 1950-1989 sunt următoarele: industria 10,2%, din care: grupa A (mijloace de producție) 11,1% și grupa B (bunuri de consum) 8,6%, construcții de mașini și prelucrarea metalelor 13,9%, chimie 14,8%, sticlă, porțelan, faianță 10,6%, industria alimentară 6,4%, construcții 7,7%, transporturi și telecomunicații 9,5%. Față de toate acestea, agricultura a crescut, în aceeași perioadă, cu un ritm mediu anual mult mai mic, de 2,3%. În ce privește industria, și structura acesteia a cunoscut schimbări notabile, și anume dublarea ponderii construcțiilor de mașini și triplarea ponderii chimiei în totalul industriei (fig. 2).

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1991.

Fig. 2. Schimbări în structura pe ramuri ale economiei (stânga) și ale industriei (dreapta) (1950-1989)

Politica de dezvoltare în ritmuri înalte și diferențiate mai mult pe criterii politice și ideologice decât pe criterii economice a condus la schimbări importante în structura pe ramuri a economiei și în special în structura pe ramuri ale industriei. Astfel, ponderea industriei în venitul național, în perioada 1950-1989, a crescut de la 44% la 58,1% și cea a transporturilor și telecomunicațiilor de la 4,3% la 7,5%, iar în cazul agriculturii, ponderea acesteia a scăzut aproape la jumătate – de la 27,8% la 15,2%. Și structura industriei a cunoscut schimbări notabile: dublarea ponderii construcțiilor de mașini și triplarea ponderii chimiei în valoarea totală a industriei. În această perioadă, la nomenclatorul cu produse industriale de bază din 1950, de 194 de produse, s-au adăugat alte 59 de produse de mare importanță și complexitate: aluminiu, uraniu, metale pentru aliaje, oțeluri aliate și înalt aliate, turbine cu abur și hidraulice, generatoare electrice, calculatoare electronice, televizoare, instalații complete de foraj structural, utilaj greu pentru marile șantiere de construcții, mașini-unelte pentru prelucrarea metalelor, locomotive electrice și diesel, autoturisme, autocamioane, avioane, elicoptere, fire și fibre artificiale și sintetice, antibiotice, cauciuc sintetic și altele. Au fost construite fabrici de mari dimensiuni, amplasate în toate județele țării, concentrând efective crescânde de salariați: de la un efectiv mediu de 484 de salariați pe întreprindere în 1955 la un efectiv mediu de 1756 de salariați pe întreprindere în 1989.

Seriile anuale ale indicatorilor sintetici și ale producției industriale au relevat fluctuații și scăderi dramatice mai ales în anii 1980. Acest aspect va fi analizat în altă secțiune a acestui capitol.

3. Câteva precizări de principiu

În cele ce urmează ne vom referi pe scurt la principalele resurse care au fost mobilizate pentru creșterea economică, dar nu înainte de a aduce în atenția cititorului unele elemente de filosofie economică, precum și mecanisme ale politicilor economice adoptate de noua ordine comunistă instalată la putere în România și bazată pe o paradigmă întârziată a structurii tehnologice și de producție, paradigmă care ignora schimbările calitative ce aveau loc în realitate în alte economii moderne bazate pe competiție și care se îndreptau spre alte tipuri sau generații tehnologice, renunțând la structurile industriale și tehnologice vechi, depășite. Tocmai acest lucru explică, în final, eșecul eforturilor uriașe depuse pentru industrializarea socialistă din România, eforturi care s-au năruit în momentul când economia românească s-a liberalizat, prin trecerea la economia de piață competitivă.

În mod specific, în cadrul deciziilor de planificare a creșterii și de alocare a resurselor, în toată perioada 1948-1989 au fost luate în considerare și aplicate în mod discreționar legitatea reproducerii economice lărgite cu rate înalte de acumulare și conceptul de valoare-muncă, pe baza cărora se postulau următoarele: creșterea economică necesita o permanentă creștere a acumulării de capital fizic (fonduri fixe); munca prestată în ramurile producției materiale este singura creatoare de valoare, munca din domeniile serviciilor (educație, cercetare, sănătate etc.) nefiind productivă și, ca atare, permanent subfinanțată; creșterea prioritară a clasei muncitoare, care să asigure nu numai contingente crescânde de forță de muncă necesară industriilor, ci și baza întăririi dictaturii proletariatului în societate; creșterea ofertei diversificate, care să asigure creșterea cererii fără sau în afara pieței, doar administrativ, prin planificare; creșterea economică trebuie să se bazeze pe dezvoltarea cu precădere a producției mijloacelor de producție (grupa A de ramuri) în raport cu dezvoltarea producției de bunuri de consum (grupa B de ramuri).

De asemenea, dezvoltarea ramurilor și sectoarelor de activitate și, în primul rând, a industriilor producătoare de mijloace de producție se realiza nu numai prin intermediul metodelor discreționare de planificare, ci și prin intermediul sistemului specific de formare a prețurilor și al altor pârghii economico-financiare. Astfel, la formarea prețurilor pe baza costurilor medii pe ramură, în cazul tuturor întreprinderilor producătoare de mijloace de producție, se prevedeau prețuri de livrare acoperitoare, cu rate ale rentabilității mai ridicate. De asemenea, în cazul comercializării bunurilor de echipamente între întreprinderile de stat, nu se percepea impozitul pe circulația mărfurilor (echivalentul taxei pe valoarea adăugată).

Pe această cale, se asigura un transfer de resurse de la ramurile tradiționale către ramurile sau sectoarele de activitate considerate prioritare pentru că asigurau dezvoltarea economiei și erau purtătoare de progres tehnic. Cel mai evident exemplu în acest sens l-a constituit relația dintre industrie și agricultură, unde "foarfecele prețurilor" s-a manifestat permanent și cu acuitate în defavoarea ramurii agriculturii și în favoarea industriei grele.

Pe de altă parte, nu trebuie ignorată nici practica folosirii, sub diferite motivații de natură economică sau socială, a unor prețuri și tarife scăzute pentru unele bunuri și servicii, aceasta conducând la pierderi planificate și la practicarea subvențiilor de stat pentru acoperirea acestor pierderi.

Toate aceste practici ignorau în totalitate relațiile de piață, senzorii acesteia care să atenționeze asupra oricărei aberații privind nivelul cheltuielilor de resurse încorporate în bunurile comercializabile și asupra nivelului prețurilor stabilite administrativ. Doar în relațiile comerciale externe se observa ineficiența cu care se foloseau resursele naționale, prin cursurile de revenire nefavorabile la o gamă largă de produse.

4. Mobilizarea forței de muncă și schimbări în structura acesteia

Dezvoltarea industriei și a altor ramuri dinamice s-a bucurat de existența în România a unui important rezervor de forță de muncă, în special din agricultură și satele suprapopulate, fapt ce a permis mecanismelor de comandă să mobilizeze rapid și pe scară largă noi contingente de forță de muncă. Măsurile de susținere a dezvoltării industriei și construcțiilor, concomitent cu reprimarea, până la desființare, a proprietății private asupra mijloacelor de producție și a spiritului antreprenorial și privilegierea (mai ales la începutul procesului de industrializare) a muncii fizice în dauna muncii intelectuale au determinat o creștere rapidă a numărului de persoane cu statut de salariat (tabelul 1).

Tabelul 1.

Numărul persoanelor ocupate și al salariaților din România în perioada 1950-1989

Anii	Populația ocupată, mii	Creștere, %	Salariați, mii	Creștere, %	Ponderea salariaților în populația ocupată (%)
1950	8377,2	100,0	2123,0	100,0	25,3
1960	9537,7	113,8	3249,2	153,0	34,0
1970	9875,0	117,8	5108,7	240,6	51,7
1980	10350,1	123,5	7340,0	345,7	70,9
1985	10586,1	126,3	7661,3	360,8	72,3
1989	10945,7	130,6	7997,1	376,7	73,0

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990.

Dacă numărul populației ocupate a crescut în perioada 1950-1989 de 1,3 ori, numărul salariaților a crescut în aceeași perioadă de 3,76 ori. Aceasta a însemnat o creștere a ponderii numărului de salariați în numărul total al populației ocupate de la 25,3% în 1950 la 73% în 1989. Trebuie menționat faptul că această creștere a populației ocupate în populația totală a avut loc în condițiile în care raportul dintre populația ocupată și populația totală a scăzut de la 51% în 1950 la 47% în 1989, scădere determinată de sporirea forțată a populației tinere, ca urmare a aplicării Legii privind interzicerea avorturilor.

Tendința de creștere a numărului de persoane ocupate și a numărului de salariați în intervalul 1981-1989, când blocajele economiei deveneau tot mai evidente, se explică prin caracteristicile modelului de ocupare al economiei de comandă. Astfel, încadrarea în muncă a persoanelor active nu mai reprezenta un rezultat al interacțiunii dintre oferta și cererea de forță de muncă, ci un mijloc de integrare obligatorie în sistemul economico-social din epoca respectivă și de control al unei părți însemnate a cetățenilor.

Sporirea constantă a numărului persoanelor ocupate a fost acompaniată de modificări structurale de amploare. Sensul principal al schimbării structurii sectoriale a fost cel al dezagrării, ponderea agriculturii și silviculturii reducându-se de la 74,3% în 1950 la 56,7% în 1965 și la 27,9% în 1989 (tabelul 2).

Tabelul 2.

Structura sectorială a populației ocupate în perioada 1950-1989 (%)

Anul	Agricultură și silvicultură	Industrie ¹⁾ și construcții	Servicii
1950	74,3	14,2	11,5
1955	69,7	17,4	12,9
1960	65,5	20,0	14,5
1965	56,7	25,5	17,7
1970	49,3	30,8	19,9
1975	38,1	38,8	23,2
1980	29,8	43,8	26,4
1985	28,9	44,5	26,6
1989	27,9	45,1	27,0

1) Inclusiv industria extractivă.

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, 1990.

Concomitent a avut loc o creștere sensibilă a ponderii populației ocupate în industrie și construcții, de la 14,2% în anul 1950 la 45,1% în anul 1989. Modificarea structurii sectoriale a ocupării forței de muncă a fost legată atât de politica de industrializare, cât și de transformările instituționale din agricultură. Astfel, populația ocupată în agricultură a crescut în intervalul 1950-1957 cu 5,6%, respectiv cu 350 mii persoane. După anul 1957, când a fost declarat încheiat procesul de colectivizare în prima regiune administrativă a țării din acea perioadă – Dobrogea – și până în anul 1989, populația ocupată în acest sector a scăzut continuu.

Eliberarea forței de muncă din agricultură și angajarea acesteia în industrie și construcții au avut consecințe pozitive asupra productivității sociale a muncii, care, conform datelor din *Anuarul statistic*, a avut un ritm mediu anual de creștere de 8-9% între 1951 și 1980 și de 0,28% în perioada 1981-1989. Transferul forței de muncă din mediul rural către activități neagricole din mediul urban a condus nu numai la creșterea ratei de activitate a persoanelor apte de muncă, ci și la instalarea, în cea de a doua parte a anilor 1970, a fenomenului de îmbătrânire și feminizare a populației ocupate în agricultură, fapt care va greva nu numai dezvoltarea acestei ramuri în cursul anilor 1980, dar va reprezenta și o frână în calea creșterii economice pe termen lung.

Mărirea numărului de locuri de muncă în industrie, construcții și alte ramuri neagricole considerate ca fiind "productive" a fost însoțită de modificări însemnate ale sistemului de pregătire și formare profesională. Adoptarea de către decidenții politici a ipotezei importanței cruciale a industriei și a altor activități din sfera producției materiale pentru dezvoltarea economiei a avut importante urmări asupra dinamicii și structurii populației școlare și a absolvenților diferitelor forme de pregătire profesională. Astfel, în învățământul superior s-a manifestat o tendință de tehnicizare a efectivelor de studenți, ponderea facultăților tehnice în numărul total de studenți fiind de peste 39% în intervalele 1950-1967 și 1973-1977. Între 1977 și 1989, în contextul reducerii, din motive ideologice, a numărului de studenți din domeniul științelor sociale, ponderea studenților facultăților tehnice în numărul total de studenți s-a majorat de la 53,1% la 68,8%. Chiar dacă a existat tendința de masificare a învățământului superior tehnic și a adoptării în 1975 și ulterior a extinderii cursurilor serale în anii 1980, se poate aprecia că nivelul calitativ al pregătirii profesionale a viitorilor ingineri s-a menținut la standarde acceptabile. O dovadă în acest sens este reprezentată de proiectarea și fabricarea de produse industriale cu un grad ridicat de complexitate în timpul blocajului economiei din anii 1980, chiar dacă aceste realizări tehnice au fost obținute cu costuri ridicate, în contextul unei situații de semiautrarhie.

Și pentru pregătirea lucrătorilor manuali au fost prevăzute măsuri de pregătire profesională, pe toată perioada existenței economiei de comandă. În toate actele normative referitoare la sistemul de învățământ, între

1948 și 1989, se sublinia că învățământul secundar și superior tehnologic are un rol deosebit de important în pregătirea forței de muncă. În cadrul respectivei componente a sistemului de învățământ, pregătirea viitorilor lucrători industriali calificați s-a realizat prin intermediul școlilor profesionale și al școlilor tehnice, iar după 1966, al liceelor industriale.

Rezultatele obținute în pregătirea profesională a elevilor școlarizați prin intermediul respectivelor instituții de învățământ nu au fost cele scontate, astfel că au fost înregistrate numeroase modificări ale organizării și finanțării acestora. Totodată, pentru a se reduce dezechilibrul privind cererea de forță de muncă determinată de accelerarea procesului de industrializare, în anumite intervale de timp, s-a recurs la metoda calificării la locul de muncă a viitorilor lucrători manuali. Astfel, nivelul de calificare al unei părți importante a salariaților din întreprinderile industriale a fost inferior celui cerut de procesele tehnologice, ceea ce a frânat creșterea productivității muncii și a determinat un nivel redus al calității produselor fabricate. Implicațiile negative ale menținerii la cote scăzute a calității produselor au afectat nu numai eficiența investițiilor masive efectuate pentru a susține procesul de industrializare, ci și competitivitatea produselor exportate. În fapt, multe dintre produsele industriale exportate au putut avea acces pe piețele internaționale datorită prețurilor scăzute, determinate de salariile scăzute ale lucrătorilor din România, manipulării cursului de schimb și, într-o anumită măsură, și datorită calității produselor sau prestațiilor de servicii oferite.

5. Politica de acumulare și de investiții în sprijinul ritmurilor înalte de creștere

Realizarea obiectivelor ambițioase de dezvoltare a industriei și, în primul rând, a industriei grele și a celorlalte ramuri ajutătoare, în condițiile lipsei oricărui sprijin financiar extern, a însemnat o mobilizare în mod discreționar și fără precedent a eforturilor interne de acumulare și de investiții, în detrimentul fondului de consum care privea nivelul de trai al populației. Dacă, în marea majoritate a țărilor, ratele medii ale acumulării nete din anii 1960-1968 se înscriau în intervalul de 8-15% (cu două excepții: Australia, 20%, și Japonia, 22%) (Iancu, 1974), în România anilor 1950-1989, ratele medii de acumulare netă impuse prin cele opt cincinale se înscriau în intervalul de 24-36%, restul de 64-76% reprezentând ratele medii ale fondului de consum realizate conform planurilor (tabelul 3). Excepție a făcut-o cel de-al doilea plan cincinal, 1956-1960, care a înregistrat o scădere importantă a ratei medii anuale de acumulare la 17,1% și o creștere corespunzătoare a ratei medii anuale a fondului de consum la 82,9%. Explicația acestei decizii de politică economică trebuie pusă în legătură cu faptul că, pe de o parte, lipsurile materiale de trai ajunseseră la un nivel greu de suportat de către populație, iar pe de altă parte, teama că revoltele izbucnite și înăbușite din Germania de Est, Polonia și Ungaria să se extindă și în România, cu toate represaliile și numeroasele arestări și condamnări la închisoare, efectuate mai ales în rândurile studenților care contestau regimul comunist. Aplicarea deciziei menționate a însemnat o stimulare puternică a producției de bunuri de consum de toate categoriile: alimente, îmbrăcăminte, mijloace de încălzire, aparate de uz casnic, mijloace de informare și culturale, locuințe, precum și stimularea micii producții de mărfuri private, inclusiv a micului comerț privat. Toate întreprinderile, inclusiv cele ale industriei grele, aveau sarcina de plan să înființeze secții care să producă bunuri de consum. Situația nivelului de trai, ca urmare a acestor măsuri, s-a îmbunătățit în mod vizibil.

Această politică a fost însă relativ de scurtă durată. Rata scăzută a acumulării nu putea asigura reducerea mai rapidă a decalajelor față de țările dezvoltate. Din aceste motive, rata a fost majorată la 25,5% în cincinalul 1961-1965 și la 29,5% în cincinalul 1966-1970. Concomitent, au fost adoptate și alte măsuri de dezvoltare și modernizare a sistemului de educație, cercetare și formare profesională, cu menținerea în mod strict a acestora în limitele proprietății socialiste și ale controlului de partid, astfel încât respectivele măsuri de reformă să acționeze în logica unui "socialism raționalizat" (Ionete, 1993).

Începând cu planul cincinal 1966-1970 și ulterior, în următoarele trei cincinale, toate elaborate după concepția noului secretar general al PCR, Nicolae Ceaușescu, a fost impusă majorarea la peste 29% a ratei acumulării (tabelul 3), care a impulsionat dezvoltarea extensivă a ramurilor industriei grele – metalurgie feroasă

și neferoasă, chimie de bază și petrochimie, materiale de construcții, utilaj greu și instalații industriale complexe, inclusiv mașini-unelte pentru producția de utilaj greu și instalații complexe, forțarea extracției de minereuri cu conținut foarte scăzut de elemente utile și a extracției de petrol, extracția ligniților cu conținut caloric scăzut, precum și reluarea și realizarea unor mari proiecte costisitoare – canalul Dunăre-Marea Neagră, canalul București-Dunăre, începerea construcției canalului de irigații care să lege Siretul de râul Prahova ș.a.

În legătură cu această orientare, trebuie amintită atenționarea făcută de Alexandru Bârlădeanu, unul dintre economiștii cu funcții înalte în PCR și guvernamentale, dar și de Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri, că asemenea politică economică este profund greșită în noile condiții de dezvoltare a țării, precum și în condițiile economice internaționale din acei ani. Accentul trebuie pus – susțineau aceștia – pe calitate, cu luarea în considerare și promovarea, în primul rând, a noilor tehnologii, dar și a unei structuri de ramură suplă și adecvate potențialului României. Emilian Dobrescu, în calitate sa de președinte al CSP, la Plenara comună a Comitetului Central al PCR și a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale din 25-26 noiembrie 1981, a arătat că politica economică este tributară în mod excesiv opticilor cantitative asupra proceselor economice, ceea ce împiedică să fie pusă în centrul preocupărilor rezolvarea problemelor calitative deosebit de complexe ce se pun în această etapă, și că s-au înmulțit fenomenele de ”manipulare” abuzivă a unor indicatori valorici⁸.

Tabelul 3.

Nivelul mediu al ratelor fondului de acumulare și fondului de consum pe cincinalele perioadei 1951-1989 (%)

Perioada	Rata de acumulare	Rata de consum
1951-1955	24,3	75,7
1956-1960	17,1	82,9
1961-1965	25,5	74,5
1966-1970	29,5	70,5
1971-1975	33,7	66,3
1976-1980	36,0	64,0
1981-1985	30,7	69,3
1986-1989	25,7	74,3

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, 1990.

Fără să țină seama de asemenea observații, Ceaușescu a decis reluarea pe un plan și mai ambițios a dezvoltării extensive a economiei României, ceea ce a antrenat, pe de o parte, **creșterea efortului investițional**, prin alocarea în acest scop a unor cote crescânde din venitul național, cu restrângerea corespunzătoare a părții destinate consumului, dar și cu **scăderea eficienței acumulării**, iar pe de altă parte, antrenarea unor cheltuieli materiale și energetice mult crescânde, cerute de astfel de structuri de ramură, în condițiile în care au crescut enorm pe piața mondială prețurile petrolului și materiilor prime minerale.

În ce privește efortul investițional net rezultat din noile alocări din venitul național, acesta a cunoscut o creștere în totalul investițiilor de la 55,5% în 1960 la 73,7% în 1980, față de rata de amortisment, care a cunoscut o scădere de la 44,5% la 26,3% (tabelul 4).

Oscilațiile ratei acumulării, diferitele cicluri ale reînnoirii capitalului fix și ale politicii referitoare la dimensionarea ratelor de amortizare pe ramuri și sectoare de activitate, precum și scăderea dramatică a ritmurilor de creștere a veniturii naționale din anii 1980 au determinat o importantă diminuare a ponderii investițiilor nete în cadrul investițiilor totale.

⁸ Emilian Dobrescu avea în vedere, printre altele, includerea abuzivă în cota fondului de consum a valorilor reprezentând soldul pozitiv al balanței comerciale și constituirea rezervelor în balanțele materiale, care, împreună, se ridicau la 9% din venitul național planificat pe anul 1983. Acest fapt umfla artificial cota fondului de consum de la cea reală de 61,5% la cea falsă de 70,5% și cobora artificial rata de acumulare de la cea reală de 38,5% la cea falsă de 29,5%.

Pentru a argumenta necesitatea adoptării de către România a unor rate înalte de acumulare, adeseori se făceau referiri la ratele practice de alte țări, fără însă a se face precizarea că, în cazul României, se dădeau date cu rate nete de acumulare, iar în cazul altor țări de comparație, se foloseau date cu rate brute de acumulare, deci necomparabile (Iancu, 1974, p. 26).

Tabelul 4.

Investiții în economia națională în perioada 1950-1989 (%)

Perioada	Investiții în economia națională	Amortizarea fondurilor fixe	Investiții nete
1950	100,0	58,2	41,8
1960	100,0	44,5	55,5
1970	100,0	39,2	60,8
1980	100,0	26,3	73,7
1985	100,0	34,1	65,9
1986	100,0	32,8	67,2
1987	100,0	37,2	62,8
1988	100,0	41,3	58,7
1989	100,0	43,8	56,2

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990.

Menținerea în funcțiune a unor capacități de producție date în folosință în cincinalele anterioare a determinat o creștere a ponderii amortismentelor în investițiile totale de la 26,3% în 1980 la 43,8% în 1989, concomitent cu creșterea importantă a ratei nete de acumulare, cu afectarea corespunzătoare a fondului de consum.

Exagerarea creșterii ratei acumulării în intervalul 1971-1985 și, implicit, angajarea în executarea unor proiecte de investiții de mare anvergură, dar fără posibilitatea de a recupera în timp rezonabil fondurile investite din venitul net adus de aceste obiective, precum și continuarea politicii de dezvoltare economică extensivă cu accentul pe industria grea au condus la reducerea considerabilă a eficienței acumulării capitalului⁹ sub nivelul mediu înregistrat în perioada 1951-1975, începând din cincinalul 1976-1980 (tabelul 5).

Tabelul 5.

Ratele medii ale acumulării și eficiența acumulării (%)

Perioada	Rata acumulării	Eficiența acumulării
1951-1955	24,3	26,0
1956-1960	17,1	62,2
1961-1965	25,5	35,3
1966-1970	29,5	28,5
1971-1975	33,7	32,1
1976-1980	36,0	14,4
1981-1985	30,7	12,0
1986-1989	25,7	-17,4

Sursa: Calculat pe baza datelor din anuarele statistice.

Scăderea dramatică a eficienței acumulării de la 32,1% în intervalul 1971-1975 la -17,4% în intervalul 1986-1989 a constituit un semnal puternic privind epuizarea potențialului de creștere și intrarea într-o adâncă criză de sistem.

6. Schimbări în structura de ramură și problema resurselor

Pe lângă forța de muncă și investiții, un alt factor important pe care s-a bazat creșterea economică a României în cele patru decenii l-au constituit resursele de materii prime și energie disponibile. Ritmurile înalte de creștere, diversificarea ramurilor, precum și politica de dezvoltare prioritară a ramurilor industriei grele (metalurgie, chimie de bază, petrochimie, materiale de construcție, utilaj greu și construcții metalice) puternic material-intensive și energofage au impus creșterea rapidă a consumului de materii prime și de energie.

⁹ Eficiența acumulării capitalului a fost definită ca raport dintre ritmul mediu de creștere al venitului național din perioada (t+1, t+5) și media ratei acumulării din perioada (t, t+4).

Pe plan macroeconomic, aceasta a avut ca efect creșterea ponderii cheltuielilor materiale în produsul social pe economia națională și pe ramuri, concomitent cu scăderea ponderii venitului național pe total și pe ramuri.

În tabelul 6 este prezentată evoluția ponderii cheltuielilor materiale în produsul social în perioada 1950-1989, pe total economie și pe ramuri ale economiei.

Tabelul 6.

Ponderea cheltuielilor materiale în produsul social

	1950	1960	1970	1980	1989
Total economie	48,8	51,5	59,5	59,2	67,2
Industrie	51,6	59,2	62,0	61,5	71,5
Construcții	58,1	54,9	61,7	64,6	73,4
Agricultură	44,6	34,8	50,7	56,7	55,9
Transporturi	47,5	48,1	50,2	46,5	51,8
Comerț	24,0	31,4	50,7	30,7	30,9

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1990.

În perioada 1950-1989, partea de cheltuieli materiale în produsul social pe economie s-a majorat cu 18,4 puncte procentuale.

Creșterea și diversificarea industriei și, în primul rând, a celei grele (grupa A) au determinat o majorare a material-intensității industriei în ansamblu cu 19,9 puncte procentuale, iar pe unele ramuri industriale s-a ajuns la niveluri record. Potrivit datelor din *Anuarul statistic* și din balanța legăturilor dintre ramuri (input-output) pe anul 1989, cheltuielile materiale ale ramurilor (consumurile intermediare) reprezentau 67,2% pe ansamblul economiei, cu importante diferențe între ramuri: chimia și prelucrarea petrolului 87,8%, metalurgia feroasă 84,9%, construcții de mașini și prelucrarea metalelor 67,9%, materiale de construcții, sticlă, porțelan pentru construcții 75,4%, față de prelucrarea lemnului 56,3%, textile 57,1%, industria alimentară 66,3%, transporturi și telecomunicații 51,8%, confecții 29,6%, producția vegetală 53,7% și producția animală 54,0%.

Industria metalurgiei, chimiei de bază și materialelor de construcții dezvoltate cu precădere au devenit ramurile cu cele mai mari consumuri de materii prime brute. Prin operarea prelucrărilor intermediare, ele ofereau celorlalte ramuri prelucrătoare din sistem semifabricatele necesare în cantități crescânde pentru obținerea produselor finale.

Industria chimică și prelucrării țiteiului, care contribuia cu numai 3,8% la venitul național și cu 13,5% la produsul social, îi reveneau ponderi de 22% din totalul consumului intermediar de energie electrică, 92% din consumul intermediar de țitei și gaze asociate și 22% din consumul intermediar de gaze naturale. Ramură complexă supradimensionată, ea a ajuns în anii 1980 să prelucreze peste 30 de milioane de tone de țitei, din care 1/3 din producția internă și 2/3 din import. Industria metalurgică, și ea puternic supradimensionată față de condițiile și de potențialul național, se bazează într-o măsură și mai mare decât industria chimică pe resurse primare din import în cantități uriașe: de câte 14-16 milioane tone/an de minereu de fier în anii 1986-1989 (față de 917 mii tone importate în 1960 și față de producția internă de numai 2,5 mil. tone), precum și de cocs metalurgic de aproape 2 mil. tone și de huiă pentru cocsificare de 4,9 mil. tone în anul 1989 (față de numai 416 mii tone în 1960).

Transportul, manipularea și folosirea unor asemenea cantități uriașe de resurse au antrenat însemnate cheltuieli, precum și dezvoltarea mijloacelor de transport pe măsură și, totodată, au creat mari prejudicii calității mediului, aspect de cele mai multe ori neglijat sau chiar ascuns de autorități.

În general, aplicarea politicilor de dezvoltare în ritmuri forțate, cu asigurarea unor cicluri complete de fabricație de la materia primă până la produsul finit, însă fără existența în țară a resursei primare de bază, s-a dovedit a fi mult prea riscantă pentru România. În cadrul discuțiilor și studiilor de fezabilitate pentru susținerea unor mari obiective industriale metalurgice, petrochimice, de utilaj greu, bazate exclusiv pe materii prime și resurse energetice de import, se invoca drept argument practica unor țări ca Japonia, Marea Britanie, Germania

etc. Se omitea însă din discuție faptul că țările respective dispuneau de o piață internă mare și dezvoltată, aveau posibilități mari de generare și asimilare de noi tehnologii, dispuneau de o forță financiară manifestă și recunoscută pe piețele internaționale și, mai presus de toate, dispuneau și foloseau mecanisme economice adecvate activităților industriale moderne și competitive, în care este recunoscută și practică competiția între agenții economici liberi, precum și ajustările de rigoare. În mod evident, România era departe de a răspunde unor asemenea exigențe (criterii), pentru a evita riscurile provocate, pe de o parte, de deciziile voluntariste proprii sistemului planificării centralizate de tip birocratic și, pe de altă parte, de oscilațiile prețurilor pe piețele internaționale¹⁰.

7. Relațiile economice internaționale

Dinamica economiei românești a fost influențată într-o măsură importantă de relațiile economice internaționale, precum și de schimbările care s-au produs în ordinea economică și politică mondială. Astfel, în perioada 1950-1980, conform datelor statistice, balanța comercială externă a României a fost cel mai adesea deficitară. Dar semnificația deficitului respectiv a fost diferită, în funcție de caracteristicile politicii promovate în diferitele etape de evoluție a economiei.

Astfel, în cursul perioadei de trecere (efectivă) la economia de comandă (1948-1962), comerțul exterior s-a desfășurat preponderent cu țările membre ale CAER, iar deficitele balanței comerciale externe nu au afectat semnificativ corelația dintre acumulare și consum. De asemenea, începând cu anul 1953 și până în anul 1970, România nu a înregistrat un nivel semnificativ al datoriei externe (Axenciuc, Georgescu, 2017).

În perioada 1963-1970, pe fondul promovării unei politici externe care avea ca obiectiv principal ieșirea din logica războiului rece și implementarea unei destinderi între marile blocuri militare și economice, a avut loc o intensificare a comerțului exterior și a relațiilor economice internaționale ale României. Astfel, au crescut semnificativ importurile de tehnologii avansate și de bunuri de consum de calitate din țările dezvoltate și au fost demarate o serie de acțiuni de cooperare economică și transfer tehnologic, un exemplu în acest sens fiind reprezentat de producerea de automobile Dacia, pe baza licenței acordate de grupul francez Renault.

În anii 1971 și 1972, România a fost admisă ca membru al Fondului Monetar Internațional și al Băncii Mondiale, fapt care a permis accesul la credite de la acestea și de la băncile private, cu dobândă scăzută,

¹⁰ În legătură cu impactul variației prețurilor la resurse energetice asupra economiei României, trebuie amintite cele două șocuri petroliere. Primul șoc a fost cel din 1973, provocat de instituirea embargoului OPEC în timpul războiului arabo-israelian. Atunci, prețul petrolului a crescut de patru ori (de la 3 la 12 dolari/baril). Al doilea șoc puternic a fost cel din anii 1978-1980, provocat de creșterea prețului țițeiului de 2,5 ori (de la 14 dolari/baril în 1978 la 35 dolari/baril în 1981) din cauza revoluției islamice din Iran și a războiului irako-iranian. (Dacă s-ar lua în considerare inflația, prețul de 35 dolari/baril din 1981 ar fi însemnat 193,2 dolari/baril la noua valoare a dolarului devalorizat din 2015).

În asemenea circumstanțe, ramurile și categoriile de produse cele mai afectate de aceste șocuri au fost cele energofage: chimia, care avea o pondere în consumul total de energie primară (în 1980) de 20,8%, metalurgia cu o pondere de 13,5%, materiale de construcții și produse din lemn cu o pondere de 5,7%, precum și produsele altor ramuri care încorporau metale, produse chimice, materiale de construcții (ciment, ceramică, sticlă etc.). Aceste ramuri energofage formau cea mai mare parte a exportului de produse al României.

Întrucât modul de stabilire a prețurilor interne pe produse nu asigura un calcul economic corect și deforma rezultatele calculului de eficiență a operațiilor comerciale externe, la Institutul de Economie Industrială al Academiei Române s-a recurs la folosirea unor noi instrumente de calcul al eficienței: consumul cumulat de energie primară exprimat în tone de combustibil convențional (t_{cc}) pe produs și consumul cumulat de muncă exprimat în număr de ore-om pe produs, la ambele folosind algoritmul de calcul al analizei input-output. În cele ce urmează, prezentăm rezultatele acestor calcule la câteva produse:

- la o tonă de profile grele reveneau: 1,9 t_{cc} și 36 ore-om;
- la un tractor U650M reveneau: 17,5 t_{cc} și 1338 ore-om;
- la un vagon autodescărcător, 4 osii, transport minereu reveneau: 135 t_{cc} și 7144 ore-om;
- la un cazan de abur energetic de 1035 t abur/h cu lignit reveneau: 53636 t_{cc} și 3822979 ore-om;
- la un strung carusel SC4000 reveneau: 586 t_{cc} și 52032 ore-om;
- la o moară de ciment MC1-100 de 3000 t/24 h reveneau: 4415 t_{cc} și 294629 ore-om (Iancu et al. 1980, p. 123).

Pe baza unor asemenea instrumente de calcul, s-a constatat că, la o seamă de produse energofage (petrochimice și metalurgice) exportate, nu se puteau recupera prin prețul extern nici cheltuielile implicate de consumul cumulat de energie și de alte resurse primare la produsele respective (Iancu et al. 1980, p. 136-146).

precum și accesul la expertiza de evaluare a proiectelor de investiții. De asemenea, a fost reglementată problema investițiilor străine pe teritoriul României și a investițiilor românești pe teritoriul altor țări, înființându-se societăți mixte cu capital românesc și străin, prin adoptarea Legii nr. 1/1971 cu privire la activitatea de comerț exterior, de cooperare economică și tehnico-științifică și a Decretului Consiliului de Stat nr. 425/1972 privind impozitul pe beneficiile societăților mixte constituite în România. Potrivit reglementărilor, la societățile mixte pe teritoriul României, partea capitalului străin trebuia să fie sub 50% din capitalul total al firmei. Cele mai utilizate forme de organizare a societăților mixte din România au fost: a) societăți pe acțiuni și b) societăți cu răspundere limitată. Societăți mixte au luat ființă în industria electronică, industria chimică, industria construcțiilor de mașini, precum și în domeniul comercial, turistic și bancar (Iancu, 1983)¹¹. În anii 1980, pe teritoriul României au operat opt societăți mixte. Acestea au mai relaxat balanța tensionată a investițiilor. Totuși reglementările erau prea restrictive în raport cu legislația altor țări pentru a atrage mai mulți investitori străini cu alocări mai mari de investiții.

Continuarea **politicii de dezvoltare extensivă** prin investiții masive în construcția și punerea în funcțiune a unor mari combinate din industriile siderurgică, petrochimică, utilaj greu, țesătorii de bumbac etc., toate mari consumatoare de materii prime și de resurse energetice (petrol, gaze, energie electrică), s-a bazat în mare parte pe importuri plătite în valută convertibilă (dolari). Petrolul, gazele și huila extrase în România nu acopereau necesarul de consum al rafinărilor și combinatelor siderurgice și de îngrășăminte chimice decât într-o mică măsură (circa 1/3 la țitei și 10-15% la minereu de fier).

Pentru a avea surse sigure și permanente de aprovizionare cu materii prime și resurse energetice, dar și debușee pentru exportul de mașini și echipamente, instalații pentru producția de ciment, rafinării, irigații, utilaje miniere, vagoane etc., România, începând din anii 1970, s-a angajat la realizarea unor investiții în industriile extractive și în alte industrii și activități în Libia, Iran, Irak, SUA, Ucraina, Nigeria, Congo, Maroc, Liberia, Zambia, Gabon, Republica Central-Africană, Zair ș.a. În anii 1980 au operat în străinătate 69 de firme mixte cu capital românesc, multe dintre acestea însă, dovedindu-se neviabile, și-au încetat activitatea.

Sporirea importurilor de materii prime și resurse energetice, care s-au adăugat la importurile de utilaje și instalații pentru ridicarea noilor obiective industriale, a contribuit la accentuarea deficitelor comerciale externe. Din cei 31 de ani ai perioadei 1950-1980, 27 de ani au fost marcați de deficite comerciale externe. Recordurile acestor deficite, de 11-15% în raport cu valoarea exportului, au fost atinse în ultimii ani ai perioadei menționate, deficit la care a contribuit în mare măsură și criza petrolului declanșată în 1979.

Șocul petrolier din 1979 a făcut să se depășească limita suportabilității la produsele de export, în general puternic energo-intensive și care se bazau pe importuri de resurse energetice primare (petrol, gaze, ulei). Pierderile suferite prin exportul acestora au fost însoțite de căderea prețurilor și la alte produse exportate. Dobânzile și ratele împrumuturilor contractate pentru acoperirea deficitelor și realizarea marilor obiective, multe dintre ele nerentabile, nu au mai putut fi onorate, România acumulând în anul 1980 o datorie externă de 9,5 miliarde de dolari SUA, echivalent cu 9,1% din produsul intern brut (Axenciuc, Georgescu, 2017). Pentru a se evita intrarea efectivă a României în incapacitate de plată, a fost necesară reeșalonarea datoriei externe pentru anii următori. Nivelul datoriei externe a crescut de la 30,2 milioane de dolari SUA în 1972 la 11,5 miliarde de dolari în 1981, iar dobânzile la creditele acordate de băncile comerciale au crescut cu peste 20 de puncte procentuale în anii 1981-1982 față de anii 1975-1980.

¹¹ Astfel, în anul 1973, în România, au fost înființate următoarele societăți mixte: ROM CONTROL DATA, ca societate cu răspundere limitată, cu participarea Centralei Industriale de Electronică și Automatizare (55%) și a firmei americane Control Data Corp. (45%), având ca obiect construirea și echiparea unei fabrici pentru producerea de echipament periferic pentru prelucrarea datelor și fabricarea și comercializarea de echipament periferic; REȘIȚA RENK, societate pe acțiuni, cu participarea Întreprinderii de Construcții de Mașini Reșița (40%), a UZINEXPORT (11%) și a firmei vest-germane Zahnraederfabrik Renk AG (49%), având ca obiect producerea și comercializarea de roți dințate, reductoare, cuplaje și alte mecanisme; RIFIL, ca societate cu răspundere limitată, cu participarea Centralei de Fire Chimice Săvinești (52%) și a firmei italiene Romalpha (48%), având ca obiect producerea și comercializarea firelor textile vopsite și nevopsite. În anul 1975 a fost înființată societatea mixtă Electronica Aplicată Română – ELAROM, societate cu răspundere limitată, cu participarea Centralei Industriale de Electronică Industrială și Tehnică de Calcul (51%) și a firmei franceze Electronique Appliquée (48%), având ca obiect construirea și echiparea unei fabrici, precum și fabricarea și comercializarea de ansamble și aparatură electronică preferențială de uz medical.

Volumul datoriei externe exprimate în dolari SUA a avut următoarea evoluție:

	1972	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Miliarde dolari SUA	0,030	2,812	3,582	5,074	7,173	9,557	11,500

Este evidentă criza în care a intrat România alături și de alte țări. Însă măsurile de austeritate luate de Nicolae Ceaușescu pentru a plăti datoriile externe înainte de termen și refuzul său de a opera reformele interne recomandate de FMI și Banca Mondială au adâncit și mai mult această criză. Plata înainte de termen a datoriilor externe a însemnat, practic, măsuri de forțare și mai puternică a exporturilor la toate categoriile de produse, în primul rând la cele agricole și alimentare, reducerea drastică, până la interdicere, a importurilor la majoritatea categoriilor de produse, inclusiv a importului de tehnologie și de utilaje și piese de schimb, cu indicația de a fi produse în țară.

Dacă în anii anteriori soldul balanței comerciale externe era negativ, începând din 1982 și până în 1989, soldul a devenit pozitiv, acesta servind la achitarea datoriilor:

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Export net (% din PIB)	-5,6	-3,6	0,5	4,2	3,6	4,1	4,2	6,2	9,4	2,7

Între 1982 și 1989, exportul net a reprezentat o pondere situată între 0,5% și 9,4% din produsul intern brut. Majorarea bruscă a respectivei ponderi în intervalul 1986-1988 a fost o expresie a forțării exporturilor, în vederea plății cât mai rapide a datoriei externe.

Sistarea importurilor de tehnologii și forțarea exporturilor nu a însemnat un fapt pozitiv, ci unul cu totul negativ, prin care a fost anulată o mare parte a eforturilor făcute pe linia industrializării și modernizării economiei, afectând grav re tehnologizarea economiei cu echipamente performante timp de aproape 10 ani. Aceasta a însemnat uzură morală avansată și pierderi de competitivitate economică și tehnologică irecuperabile pentru România, cu consecințe negative pentru o lungă perioadă de timp.

8. Epuizarea capacității de dezvoltare a sistemului economic de comandă

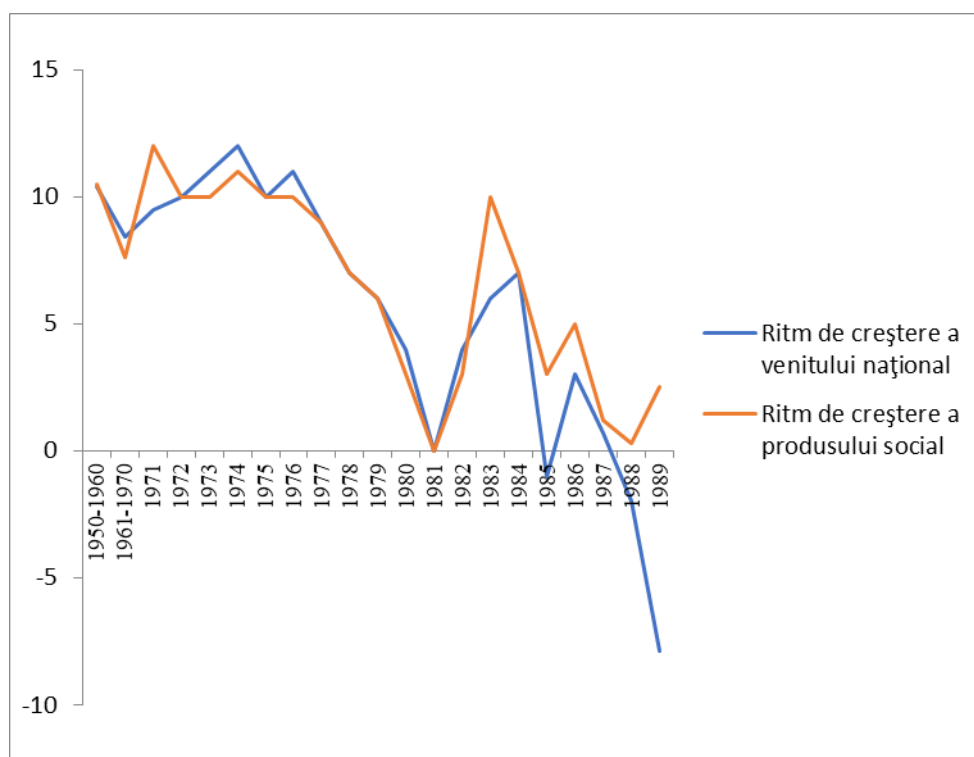
Odată creată și generalizată prin metode profund antidemocratice, economia de comandă a început să funcționeze în România prin elaborarea și înlăptuirea planurilor anuale și cincinale care aveau ca scop punerea în practică a programului economic al PCR – industrializarea socialistă a țării prin dezvoltarea cu precădere a industriei grele și realizarea unor ritmuri înalte de dezvoltare economică.

Principala caracteristică larg recunoscută a acestui sistem a fost puterea sa de mobilizare și gestionare administrativă a resurselor și dirijarea lor pentru realizarea obiectivelor planificate. În scurt timp s-a dovedit însă că această putere de mobilizare are serioase limite și neajunsuri. În primul rând, este vorba de metodele brutale, dictatoriale, folosite pentru atingerea obiectivelor planificate. În al doilea rând, această putere se epuizează treptat. Ea durează atât timp cât dezvoltarea are caracter extensiv-cantitativ.

În fazele în care cererile populației și mai ales cele ale piețelor externe de resurse și financiare formulează schimbări sau apar noi tendințe de dezvoltare, metodele administrative ale economiei de comandă devin incapabile să se adapteze prin reforme adecvate și să răspundă la senzorii sau tendințele piețelor libere (externe). După cum s-a dovedit, dogmele marxist-leniniste privind dezvoltarea cu precădere a industriei grele, nerecunoașterea existenței șomajului și a inflației în economia socialistă etc. erau mai puternice decât realitățile, ceea ce făceau imposibile schimbările prin restructurări sau schimbări în orientarea unor structuri la nivelul ramurilor sau în adoptarea unor instrumente ale economiei de piață.

Am arătat la începutul acestui capitol realizarea unei creșteri economice importante pe întreaga perioadă 1951-1980, pe ansamblul economiei, pe ramuri economice și pe unele ramuri industriale recunoscute ca ramuri

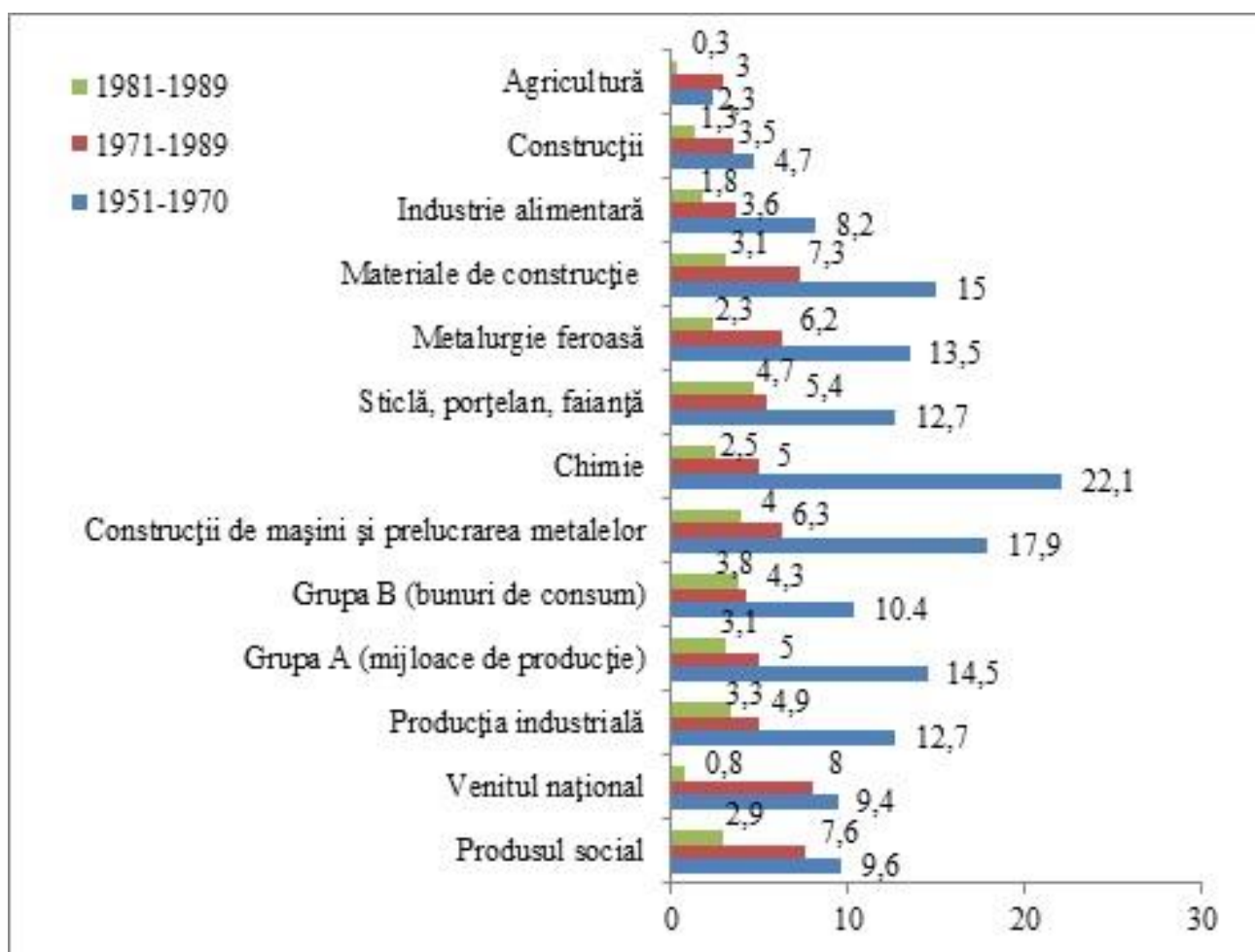
material-intensive, ergo-intensive și care necesită mobilizări mari de investiții de capital. Prin continuarea acestei politici de dezvoltare extensivă o perioadă mai îndelungată, asemenea politică a devenit nesustenabilă din perspectiva atât a posibilităților de aprovizionare și a costurilor, cât și a posibilităților de inovare și de desfacere a produselor. Sustenabilitatea tot mai redusă, până la blocare, a sistemului de dezvoltare a economiei României din perioada analizată devine și mai evidentă atunci când prezentăm evoluția ritmurilor anuale de creștere a venitului național și a produsului social, precum și ritmurile medii anuale pe diferite perioade (1951-1970; 1971-1989; 1981-1989) și pe diferiți indicatori macroeconomici și pe ramură (fig. 3).

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, 1990.

Fig. 3. Ritmurile anuale de creștere ale venitului național și ale produsului social în perioada 1950-1989

Ritmul de creștere economică a fost unul deosebit de ridicat, respectiv de peste 8% în perioada 1951-1980, pentru ca apoi să se producă o blocare a potențialului de creștere economică în cursul anilor 1980, cu scăderi dramatice ale acestor ritmuri (fig. 4). Cauzele acestei evoluții sunt legate atât de caracteristicile economiei de comandă, de posibilitățile de mobilizare a factorilor de producție, de caracteristicile politicii macroeconomice promovate în diferitele etape ale evoluției respectivului sistem economic, cât și de modificările produse în relațiile economice și politice internaționale. Dinamica economiei și schimbarea structurii pe ramuri a acesteia au avut puternice implicații sociale, relevate în principal prin modificarea modelului de ocupare a forței de muncă.

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, 1990.

Fig. 4. Ritmurile medii anuale de creștere ale venitului național, produsului social și producției unor ramuri (%)

Se observă o reducere continuă a ritmului de creștere a economiei și a ramurilor. Aceasta este urmarea faptului că, și în cazul României, mecanismele economiei de comandă au putut asigura o creștere economică numai în faza pur extensivă (de construire a structurilor industriale de bază), dar nu și în contextul unei treceri la creșterea intensivă, care ar fi presupus o reînnoire a structurii industriale, pe baza noului val al schimbărilor tehnologice care începuse să se manifeste în cursul anilor 1980 în țările cu economie de piață consolidată. Privilegierea dezvoltării prioritare a industriilor din grupa A (producătoare de mijloace de producție) a fost caracteristică pentru intervalul 1950-1980. În cursul anilor 1980, în contextul crizei manifeste a economiei de comandă, dublată de criza petrolului, producția respectivelor industrii din grupa A a avut un ritm de creștere de 3,1%, mai redus decât cel înregistrat pe ansamblul industriei, dar și față de dinamica din anii 1970.

Penuria de resurse s-a accentuat treptat, astfel încât necesarul crescând de investiții, de forță de muncă și de materii prime și energie devine tot mai costisitor și mai greu de procurat, mai ales începând de la declanșarea celei de-a doua crize a petrolului. Acesta a fost principalul semnal potrivit căruia mecanismele economiei de comandă centralizată și-a epuizat deja capacitatea de dezvoltare extensivă a economiei României și că aceste mecanisme sunt incapabile să treacă, în proporții sporite, la o nouă paradigmă de dezvoltare, la cea intensivă, pe alte baze tehnologice și pe alte principii care necesită înlăturarea dogmelor ideologice, libera circulație a ideilor, descentralizarea deciziilor, libera competiție pe piața liberă.

9. Concluzii

Experiența economiei de comandă din România relevă faptul că respectivul sistem, care a fost în mod programatic opus economiei de piață și spiritului întreprinzător, a indus în economia și viața socială schimbări majore. Astfel, a fost generat un proces de industrializare rapidă, precum și un transfer al populației rurale către activitățile legate direct sau indirect de industrie.

Pe această cale, a putut fi generată o creștere economică în ritm rapid, în faza de construire a structurilor industriale de bază, în care tehnologiile bazate pe paradigma mecanicii aveau un rol determinant.

Sistemul instituțional al economiei de comandă, precum și legăturile dintre diferitele ramuri și sectoare de activitate au devenit tot mai rigide în timp, din cauza lipsei de legături cu piețele de bunuri și servicii, precum și cu cele ale factorilor de producție. Din această cauză, economia de comandă nu a fost capabilă să genereze o dezvoltare intensivă, precum și tranziția către societatea postindustrială, unde sectorul serviciilor și tehnologiile informației joacă un rol esențial.

Criza sistemului economiei socialiste din România, care s-a manifestat cu acuitate după cel de al doilea șoc petrolier, a fost accentuată, în raport cu cea din alte țări central și est-europene, de atitudinea conservatoare a decidenților politici din epocă și de încercarea de a plăti datoria externă înainte de termen, indiferent de consecințele pe termen mediu și lung.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc V., 2012, *Produsul intern brut al României, 1862-2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice*, Volumele I-II, Editura Economică, București.
2. Axenciuc V., G. Georgescu, 2017, *Romania's gross domestic product and national income, 1862-2010. Secular statistical series and methodological foundation*, Editura Academiei Române, București.
3. Blaga I., 1983, *Industrializarea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
4. Constantinescu N.N., 1973, *Problema contradicției în economia socialistă*, Editura Politică, București.
5. Dobrescu E., T. Postolache, 1990, *Consemnări economice*, Editura Academiei Române, București.
6. Dobrescu E., 1971, *Corelația dintre acumulare și consum*, Editura Politică, București.
7. Dăianu D., 1992, *Funcționarea economiei și echilibrul extern*, Editura Academiei Române, București.
8. Giurescu C.C. (coord.), 1972, *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București.
9. Iancu A., 1974, *Modele de creștere economică și de optimizare a corelației dintre acumulare și consum*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
10. Iancu A., V. Bogdan, Al. Mihăilescu, M. Giuvelea, 1980, *Resursele și structura industriei*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
11. Iancu A., 1983, *Schimburile economice internaționale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
12. Ilie C., 2015, *România comunistă. Aspecte economice*, MNIR.
13. Ionete C., 1993, *Economia României. Criza de sistem a economiei de comandă în etapa ei explozivă*, Editura Expert, București.
14. Kornai J., 1990, *The road to a free economy*, W.W. Norton, New York.
15. Montias, J.M., 1976, *The Structure of Economic Systems*, Yale University Press, New Haven.
16. Pavelescu F.M., 2007, *Ocuparea și utilizarea forței de muncă în România în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea*, Colecția "Biblioteca Economică", Seria "Probleme economice", nr. 240-241, CIDE, București.
17. Pavelescu F.M., 2008, *Acumularea capitalului și creșterea economică în România în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea*, Colecția "Biblioteca Economică", Seria "Probleme economice", nr. 290-292, CIDE, București.
18. Pilat V., 2006, *Funcționarea economiei naționale*, Editura Rosetti Educational, București.
19. Pepper A., A. Tsantis, 1979, *Romania. The industrialization of an agrarian country under socialist economy*, World Bank, Washington.
20. Zaman Gh., 1986, *La corrélation entre le produit social, le revenu national et les dépenses matérielles*, Revue Roumaine des Sciences Sociales, no. 1-2, Bucarest.